

Bauer Henrik építész: Szociáltechnika.

Akár a szociálpolitika egyik ágának, akár azon kívül eső törekvésnek tekintjük is, bizonyos, hogy e a fogalom nem új, még ha talán először mondjuk is itt ki a szót. Ezt a rég adottságát nem kell azzal bizonyítanom, hogy ez a fogalom is a Plató „örök eszméinek” birodalmából való. Azzal sem fáraszthatjuk itt magunkat, hogy ennek az eszmének összes nyomait felkeressük a természete és társadalmvfejlődés történetében. Létének bizonyítására és lényegének megértéséit 'teljesen elegendő, ha a „legnagyobb magyar”, *gróf Széchenyi István* a legnagyobb *szociáltechnikus* életének ismert munkájára hivatkozunk. Arra a nagy munkára, amely — sajnos nagyon rövid idő alatt — messze túlhaladta azt a mértéket, amelyet abban s kórban egy embertől várni lehetett.

Mert Ő, a legnagyobb, csak egyedül volt szociáltechnikus. Akkori többi nagyjaink, az akkor névszerint még szintén alig ismert szociálpolitikai munkával foglalkoztak, a nemesség önkéntes adózásával, az ipari védegyelet szervezésével, a jobbágyság felszabadításával. S ha mindezen nagyjaink sikeres munkája sem tudott máig a nemzet nagyobb jólétéhez, bővebb termeléséhez, gazdagabb és tökéletesebb iparához, a milliók anyagi és erkölcsi felszabadításához elvezetni, annak egyik oka az, hogy a gróf Széchenyi István munkáját nem folytatta senki. A másik oka, igaz, abban található, hogy többi nagyjaink szociálpolitikai munkája sem folytatódott a megkezdett lelkeséggel és áldozatkészséggel.

Talán egyetlen nagy szociáltechnikusunk, Széchenyi óta, *Baross Gábor* volt, kinek jól megérdemelt szobra áll, de nagy műve félbemaradt, sőt már egyrésze össze is omlott.

Ha sikerült egy legnagyobb és egy másik igen nagy élő-példában megvilágítanunk a *szociáltechnika* gondolatát, s ha most, ennek egy igen fontos problémájával fogunk itt foglalkozni, fel fogjuk ismerhetni annak szükségét, sőt, éppen ma, a legnagyobb mértékben való aktualitását is.

Mindannyian ismerjük és érezzük a városi élet nagy gazdasági és kulturális előnyei mellett annak sok egészségi és erkölcsi kárait és ismerjük a vidék tisztább levegőjében és erkölcsi légkörében, a gazdasági és kulturális elmaradottságot. És ismerjük azt a tömegnyomort, amely a városok palotasorai között zsúfolta sa viruló mezők óriási területein szétszórtan tanyázik és szaporodik és növekszik a városok palotáival és a viruló mezők területeivel együtt.

Nehéz és nem is akarjuk most eldönteni, hogy hol van a nagyobb baj : a városokban-e, vagy a vidéken? De, mert előbbiek kisebb területénél fogva, a baj ott tömöttebben tűnik fel és könnyebben áttekinthető, célszerűbb lesz mindenekelőtt azokat szemügyre vennünk.

Az ország egyes helyein, ahol a királyok vagy egyes elkenyveztetett — vagy gyakran pártütő ;— hatalmasaik megtelepedtek kincseikkel, szolgálóikkal, iparosaikkal és művészeikkel, odatódul a nép nagy tömege is meg az idegenek is és így alakulnak az évszázadok folyamán ismételt ellenséges pusztítások után mindig újból felépülve, a nagy városok magas palotasoraikkal. Az így, csődületszerűen alakult városok folyton növekednek, újabb és újabb kifelé rájuk rakódó rétegekkel, mindnagyobb kiterjedésben, mindmagasabbra növekvő házakkal és sűrű úthálózattal, melyben megreked a szennyes, bűzös, fertőzött levegő. Azokban a mély árkokban, melyeket utcáknak nevezünk, az emberek százezrei sűrögnek, gyalog, kocsin, vasúton, egymásba ütközve és egymást elgázolva

S az így összecsendült, tolongó tömeg százezrei közül csak néhány ezer szerencsés helyfoglaló az egész így alakult város, minden értékével, előnyével, jövedelmével s a többi százezrek szűk odúba zsúfolva, szükségben, nyomorban, betegen és kényszerű bűnben tengetve életüket, fáradhatlanul folytatják, gyakran nehéz és kínos munkájukkal amaz értékek és előnyök további emelését és gyarapítását.

Az a néhány ezer, aki ezeknek az értékeknek birtokában van, mindebből csak azt látja, ami őt is közvetlenül érinti, az idegesítő városi zajt, a tüdőrontó városi levegőt és miközben folytatja a kültelkek összevásárlását és ha ideje elérkezett, azoknak is beépítését mindmagasabb épületekkel, biztosít a maga számára egy-egy kertet is, ahol saját külön házában, szabad levegőben lakha-

tik. Sőt, altruisztikusan, tovább is megy és gondoskodik arról, hogy a még távolabbi területeken kis parcellák osztassanak fel, minél előnyösebb áron, hogy ott mások is építtessenek magliknak, bankjának minél jobban kamatozó jelzálogkölcsön segítségével, családi hajlékot. Altruizmus nem nagy áldozattal jár, mert ezek a telkek is, előreláthatólag, még mindig olcsón lesznek visszavásárolhatók, mielőtt a város továbbfejlődésével, ott is lehet folytatni a *telekspekulációt*.

Ezen a telekspekuláción a tolongó, csődületes helyfoglaláson épültek fel a mai nagyvárosok. Minden technikai találmány és munka, amit évszázadokon át arra fordítottak, hogy azokon a folyton növekvő területeken, melyeken ez a tömegbeverődés történik, tűrhetővé tegyék az életet, megkönnyítsék a mindnagyobb távolságokra kiterjedő városi forgalmat, csak újabb odatodulásra csábítottak és *emelték a telkek árát*, de az ily agglomerációs települések közegészségi és szociális kárait nem tudták megszüntetni. És nem voltak erre képesek az ismételten megejtett városrendezési műveletek sem, melyek mindannyiszor csak milliós kisajátítások és nagy költségű előbbi építmények lebontása árán voltak végrehajthatók. Ezek a költségek és károk még azzal is növekedtek, hogy a telekspekuláció mindenkor a legnagyobb kapzsisággal rávetette magát azokra a területekre, melyeket az ilyen szabályozásnak — még alig kiszivárgott — terve érintett.

Tudjuk, hogy újabb időben mindenütt mily sok panasz hangzott fel a városok zsúfoltsága és egészségtelensége miatt és hogy milyen mozgalmak indultak meg, hatóságos, egyetek, szövetkezetek, sőt *parcellázó* magánosok és részvénytársaságok részéről is, „Cottage-” vagy „családiház-” vagy „munkásház-telepek” és „kertvárosok” létesítésére. De azt is tudjuk, hogy ezek a törekvések csak a nagyobb terjeszkedést, a még kiterjedtebb úthálózat bonyolultságát és nagy költségeit eredményezték, anélkül, hogy a városok nagy tömegeinek célszerűbb és egészségesebb elhelyezését elérhették volna.

Az ilyen kísérleteknek igen jellemző példáit idézi dr. Ferenczi Imre*) az 1908-tól 1915-ig épült kispesti (állami) és az 1907—13-ig létesített fővárosi munkástelepekben. Ezeknek az volt a céljuk, hogy abból a 610.000 emberből, akik 1 és 2 szobás városi lakásokban

*) Boden- und Wohnungsreform in Budapest. Jahrbuch der Bodenreform Jena. Gustav Fischer 1916.

s ezek közül abból a 344.345-ből, akik 1 és 2-szobás udvari lakásokban és végül abból a 235.000-ből, akik egyszobás udvari levegőtől és világosságtól elzárt lakásokban éltek, minél több számára lehessen, ha nem nagyobb, de legalább egészségesebb lakásokat biztosítani. Mindakét kísérlet együtt, mint olvassuk, *54 millió és 128 ezer* koronába került és (az ebben az összegben fedezett iskolaépítkezésekkel felszabadult városi lakások hozzászámításával) mindössze *10.538* lakást eredményezett, egyenkint 1, 2, 3 és 4 szobával, kiszámítva pedig átlag mintegy 1.5 szobával. Ha tehát minden szobára két személyt számítunk, akkor az így létesített összes lakásokban abból a 610000 emberből mindössze 31.614-nek jutott egészségesebb hely, tehát a szükségletnek körülbelül 5%-a nyert a ráfordított 54 millióval kielégítést!

De ha meggondoljuk, hogy az így létesített telepítés további területi terjeszkedést jelent, az ebből eredő nagyobb távolságokkal és a célszerű és könnyű közlekedés újabb költséges problémájával, továbbá a vízzel, gázzal, villamos árammal és egyébekkel való központi ellátás nehézségeivel, sőt majdnem lehetetlenségével, akkor ezt az aránytalanul csekély eredményt még kisebbnek fogjuk találni.

A városok agglomerációs növekedésének és területi terjeszkedésének hátrányait a „kertvárosok”, vagy talán helyesebben megnevezve, a „falusi jellegű települések” létesítésével, nem fogjuk megoldhatni. Erre más technikai megoldást kell keresnünk és erre csakis az eddigi célszerűtlen városnövekedés okainak helyes megismerése vezethet.

Már említettük, hogy miképen alakultak a városok valamely hatalmi vagy termelési központ körül, a minden oldalról oda-tóduló csődület alapján. Ez a tolongá/annál szorosabb volt, minél tökéletlenebbek voltak az utak és a közlekedési eszközök. Ezeknek folytonos tökéletesedésével a települések ritkulhattak s az utcák szélesbedhettek. De a terjeszkedés továbbra is területi maradt és a városi élet, valamint a telekspekuláció igényei folytán is, még mindig elég zsúfolt, hogy annak a területi terjeszkedésnek hátrányai, a városok növekedése arányában mind súlyosabban érezhetők legyenek.

A kertvárosokkal és városonkivüli falusi jellegű településekkel való orvoslás azért nem sikerülhet, mert ezek az eszközök tévesen vannak megválasztva. A tévedés abban van, hogy ezek

segítségével a városi építkezésnek nagy előnyeit ejtik el, a magas, többemeletes, zárt sorú építkezés kerülésével, de fentartják azokat az összes hátrányokat, amik a területi terjeszkedéssel kapcsolatosak. Holott a városok nagy hátrányait *nem az épületek bármily nagy magassága, hanem az ilyen épületek nagy területen való felgyülemlése okozza.*

Ha egyetlen útvonal mentén, zárt sorban, városiasán épült, bármily magas házakat sorakoztatnánk s magát az utat legtökéletesebben kiépítve, a legtökéletesebb közlekedési eszközökkel látók el, ezek a házsorok, az út mindakét oldalán épülve, kifelé a szabad levegőre, a nyílt természetre néznének és bennük a városok mostani betegségeiből és kellemetlenségeiből semmi sem volna többé érezhető. Az ilyen egyvonalba fejlődés hasonló volna *egy tolongó tömeg célszerű sorakoztatásához.* Az eddigi városterületek külső pontjainak távolsága a terület középpontjától kisebb volna ugyan, mint az egyvonalban fejlődött város legszélsőbb pontjaié az út középső részétől, de még mindig nem érné el azokat a távolságokat, amelyekre a mostani középpontoktól eljutunk, amikor a város határán messze kívül eső településekbe költözünk.

Ha az előbb említett 10.538 (átlag 1.5 szobás) kislakást, például valamennyit a Kispest felé vezető Üllői-út mentén, az út minden oldalán csupán egy házsort számítva, minden 180—200 m. hosszban egy-egy keresztutcával megszakítva, építenők fel ötemeletes házakban, melyek a megfelelő legtökéletesebb módon lennének fölszerelve, (személy- és teherfelvonókkal, megfelelő számú közös fürdővel, esetleg közös konyhakkal stb.) akkor ezeknek az összes lakásoknak elhelyezésére az Üllői-útból nem egészen *1 km.* hosszúságot foglalnának el. És építési költségük semmiesetre sem lépné túl a fentemlített 54 millió koronát.

Ha továbbá az így mindakét oldalon egy-egy házsorral beépített út mentén, ezen házsorok mögött a várost területileg nem terjesztenők ki tovább, hanem nyitva hagynók az egész területet, egészen egy távolabb épülő hasonló sugárútig, például egyfelől a Gyáli-út vonaláig, másfelől egy hasonló távolságú útig, kertek, konyhakertek, gyümölcsösök stb. számára, akkor ennek a 10.538 lakásnak, a bennük lakó 32.000 embernek elhelyezése még sokkal egészségesebb volna, mint az említett kispesti állami és a fővárosi munkástelepeken lehetséges.

A kislakásos kertes házak gondolata abból a forrásból eredt,

amelyet fent említettünk, mikor a városi bérház- és telektulajdonosoknak arról a vágyáról beszéltünk, hogy egy-egy telket a saját külön kertesházuk számára tartsanak fenn. Hogy a birtokosoknak ez a vágya mennyire közeledik a „luxus” jellegűhöz, legjobban jellemzi az az általánosan ismert közmondás, hogy egy villatulajdonosnak két örömnapja van : az egyik amelyen villáját megszerelte s a másik, amelyen eladta.

Ha meggondoljuk, hogy csak nagyon kevés munkásnak van családjával együtt kedve, hajlama, ideje és szakértelme a háza körüli kertnek művelésére és használatára és ha a valóságban látjuk is ezeknek a kerteknek legnagyobb részét teljesen elhanyagolt, bozóttól felvert vagy letarolt, homokos vagy sáros állapotát, akkor lehetetlen be nem látnunk azt az igazságot, hogy a földnek az emberek között való egyenlő felosztása nem vezethet a szociális kérdés végleges megoldására.

Az előbbi példából láttuk, hogy a városnak valamely főútját meghosszabbítva és mindkét oldalán egy-egy sor többemeletes, teljes városi felszereléssel ellátott házzal, zárt sorban beépítve, de a házak mögötti területet beépítetlenül hagyva, egészségesebben és olcsóbban helyezhetjük el a lakosságot, mint a távolabb eső, területi terjeszkedésű kisházak telepeken. Hogy általában, ha a városokat nem területi terjeszkedéssel, hanem vonalas fejlesztéssel tervezzük, akkor a városi célszerűnek bizonyult, a tömeges elhelyezést és nagy tömegek központi ellátását megengedő többemeletes zárt építési mód minden nagy előnyét biztosíthatjuk a lakosság tetszőlegesen nagy száma részére, minden a városok eddigi *területi terjeszkedéséből származott* egészségtelen és sok egyéb káros következmények nélkül.

És ha ezen a nyomon, egész általánosságban kimondjuk azt a tételt, hogy minden emberi lakótelepülésnek legcélszerűbb helye egy minél tökéletesebben épített és úgy a közlekedésre, mint mindenféle központi ellátásra (vezetékekkel, csövekkel, csatornákkal stb.) felszerelt *útvanal*, amely az ország legfontosabb termelő és legegészségesebb lakóhelyeit köti össze, akkor egy *szociál-technikai igazságot* találtunk, melyből további tanulmánnyal számos hasznos szociális és technikai teendőt fogunk levezethetni. Éppily igazságként mondhatjuk ki azt is, hogy az eddigi sűrű, városi, településekben kifejlődött gazdaságos, tökéletes, sőt sok szociális és esztetikai értéket nyújtó városi építési módot ne ejt-

sünk el az eddigi területi terjeszkedésű városokban okozott káraik miatt, hanem igyekezzünk inkább azt az építési módot *lehetőleg mindenütt* és összes előnyeinek teljes felhasználásával meghonosítani.

Ha azonban meggondoljuk, hogy a városoknak ezen igazságok alapján való fejlesztése *a földbirtokokban igen nagy változást idézne elő*, akkor arra is tekintettel kell lennünk, hogy a legtöbb helyen, talán mindenütt, *tetemes értékelkedés* fog beállni. És akkor az a kapcsolatos szociálpolitikai kérdés merül fel, hogy kié legyen a telekértéknek ez az emelkedése? Vájjon ez a számításunk szerint milliárdokra is emelkedhető értéknövekedés a *telekspekuláció* meg nem érdemelt haszna legyen-e, vagy nem igazságosabb-e, hogy ez az érték *köztulajdonná* váljék?

Minthogy a föld birtokához való tulajdonjogát senkinek kétségbevonni nem lehet, természetes, hogy az az értéknövekedés, amelyet a köznek célszerű szociáltechnikai intézkedése és munkája termelt, csak oly módon biztosítható a köznek, hogy ennek az érléknövekedésnek teljes összege után és annak teljes kamataival egyenlő adó rovatik ki a föld tulajdonosaira. És azt hisszük, hogy a föld mai tulajdonosai nem fogják ezt ellenezhetni, hiszen tulajdonuknak máig elért értékét háborítlanul tovább is megtartják és csupán a *telek spekulációs haszonról mondanak le. És ezzel semmit sem áldoznak, holott hetven év előtti elődeik, a haza felvirágoztatása érdekében, igenis nagy áldozatot hoztak, amikor addig szűz és büszke vállaikra vették és azontúl a „misera plebs contribuenssel” megosztották az adózás terhét.*

A lakótelepülések városias és sugaras fejlesztése, kapcsolatban az ily célszerű alkotással tetemesen növelt földértéknek a köz javára, földértékadó alakjában leendő lefoglalásával, különösen nagy fontosságú lesz a most dúló világháború lezajlása után. A városokban ilyenkor mindig beállni szokott lakásínség elhárítására mulhatlanul szükséges lesz azok gyors s célszerű fejlesztése, amelyhez csupán a sugaras terv fog telkeket és a telekértékadó költségfedezetet nyújthatni. A vidéken a termelés fokozására, a rokkantak ellátására, a közlekedés tökéletesítésére alkotandó intézmények legcélszerűbb tervezése szintén a kifejteit szociáltechnikai elvek alapján és költségeik fedezése az, így tetemesen növelhető, telekértékek utáni adó segítségével lesz biztosítható.